

gir lingüístic, Simone pot defensar millor la tesi de la superioritat de la cultura escrita respecte a l'audiovisual.

Simone reivindica el valor de la cultura escrita com a font del coneixement actual, advertint-ne una pèrdua progressiva, amb indicis com l'estancament de l'alfabetització, la clara preferència dels joves per l'univers multimèdia, que deixa el llibre en un clar segon terme. Un altre mèrit de l'autor es troba en la capacitat de situar-nos on som: la nostra cultura —europea,

occidental— prové del pas de l'oralitat a l'escriptura, gràcies a la qual es va fixar una memòria individual i col·lectiva de la qual els autors de la tradició europea s'han anat servint —la veu dels clàssics que doten d'autoritat els textos ressona fins al segle passat, com a mínim.

Anna Tous i Rovirosa

Universitat Autònoma de Barcelona
Departament de Periodisme
i de Ciències de la Comunicació

KAPUSCINSKI, Ryszard

Ébano

Barcelona: Anagrama, 2000

Memòries d'Àfrica

Qualsevol gosa dir mig fàstic d'*Ébano*, oi, si tot un exdirector i actual cap d'opinió d'*El País* ja t'avisava que l'autor, Ryszard Kapuscinski (Pinsk, Polònia, 1932), «no en vano, es calificado por muchos como el mejor reportero del siglo» (31-12-00, *Domingo*, p.12). I si, a més a més, per aquest llibre l'autor ha rebut el premi de la revista *Lire* al millor escriptor de l'any 2000 a França, a veure qui és el guapo que s'atreveix a salivar peròs i mastegar perquè als peus de pedestals tan resplendents. No seré pas jo qui censuri els flamants títols aconseguits de manera encara més brillant per l'il·lustre cronista polonès en la Lliga Mundial de Reporters —organitzada per la FIFA del periodisme internacional, que només té filial a Madrid, és clar.

Tanmateix, diré que la virtut cardinal d'*Ébano* és alhora el seu defecte capital, i viceversa. L'autor mateix justifica l'ambició limitada del seu text en una nota preliminar on explica que *Ébano* «no es un libro sobre África, sino sobre algunas personas de allí, sobre mis encuentros con ellas y el tiempo que pasamos juntos. Este continente es demasiado grande para des-

cribrarlo». D'acord gairebé en tot, només que jo matisaria que sí que és sobre l'Àfrica el seu llibre, però que no és ben bé un llibre. Vull dir que el sentit unitari de les dues dotzenes i mitja de capítols o de les tres-centes quaranta pàgines és precari, irregular, discontinu, i aquesta fragilitat estructural —una coherència anòmala, una cohesió desigual— es manifesta tant en la seqüència de capítols com a dins de cadascun.

Per posar-ne un exemple rere l'altre, els tres primers capítols mantenen un sentit d'unitat i continuïtat narrativa —geogràfica, cronològica, anecdòtica: Ghana, 1960—, i, de sobte, quan passes pàgina i encetes capítol et trobes just a l'altra banda del continent, a Dar es Salam, Tanzània, aleshores encara Tanganika. I quatre capítols després de viatjar pels territoris que ronden el llac Victòria, rubricats amb una tremenda aventura periodística a Zanzíbar, on un cop d'Estat militar (1964) acaba de fer caure el soldà, Kapuscinski fa marxa per seguir l'onada alliberadora i revolucionària que recorre el continent, gairebé sempre rematada per cops de militars aprofitats, i apareix dos anys després en un altre cop militar, aquest cop a Nigèria (1966), a l'altra banda, al golf de Guinea.

I vint pàgines més endavant, després d'un parell d'el·lipsis reglamentàries i una excursió a Lalibela (Etiòpia), que «es una de las ocho maravillas del mundo, y si no lo es, debería serlo», Kapuscinski arriba a la torturada Uganda d'Idi Amin, potser el més grotesc i truculent dictador de l'Àfrica contemporània, i per diverses raons el més cèlebre: per l'històric combat de boxa entre Muhammad Alí i Georges Foreman a Kampala i sobretot per la seva tenaç afició criminal: dues o tres-centes mil persones torturades i assassinades durant els vuit anys (1971-1978) que va saquejar Uganda.

I arribats si fa no fa a la meitat del llibre, Kapuscinski abandona el gènere mescla de crònica, reportatge i assaig històric de les pàgines precedents i es despenja amb una desconcertant, però clara, panoràmica i lúcida «Conferència sobre Ruanda». Dic desconcertant no per res, eh, només per raó de la coherència el·líptica i desigual del conjunt del text; i, tanmateix, la conferència és una convincent explicació del conflicte històric entre dues castes —hutus i tutsis— accentuat i atiat per la política colonial dels belgues en primer terme, i la determinant, segons explica Kapuscinski, intervenció francesa en temps de Mitterrand (1990).

La, diguem-ne, segona part del llibre, resulta encara més fragmentària, i de fet cada capítol és un text no diré que aïllat però sí independent, en què ni tan sols hi ha la llaçada el·líptica dels primers capítols: la progressió es resol per via de la simple acumulació de cròniques en forma de reportatge que salten del Congo a Etiòpia, de Somàlia al Senegal, de... I d'entre tots aquests episodis de corresponsal competent, inquiet i compromès, destaquen les pàgines dedicades a Libèria (246-274), un excel·lent reportatge sobre la dictadura de Samuel Doe i la consegüent guerra a quatre bandes entre els senyors de la guerra —*warlords*— Taylor i Johnson, l'exèrcit liberianès en descomposició i les tropes d'intervenció de diversos

països africans, Ecomog, que a penes van poder fer res més que conquerir la capital, Monròvia.

I vull subratllar també el desolador penúltim capítol, dedicat a la llarguíssima guerra d'independència d'Eritrea contra Etiòpia, trenta anys de combats en què Etiòpia va rebre l'ajut militar, de primer, en temps de Haile Selassie, dels nord-americans, i després, en l'època de Mengistu, de l'URSS: de tota la immensa fortuna dilapidada de manera canalla i criminal, n'ha quedat un monument bestial, absurd, lamentable, vergonyós, Debre Zeit: «ante nosotros», relata Kapuscinski, atònit, «hasta donde alcanza la vista, hasta el mismo horizonte, lejano y algo nebuloso, se extiende una inmensa llanura, sin árboles. Toda ella aparece cubierta por maquinaria de guerra. A lo largo de kilómetros se ven cañones de diverso calibre, infinitas avenidas de tanques grandes y medianos, bosques de morteros y piezas de artillería antiaérea, cientos de carros blindados, tanquetas [...] Sólo que en Etiopía no había gente capaz de utilizar ni tan siquiera el diez por ciento de tales armas». Una monstruosa, aberrant paradoxa.

L'estructura d'*Ébano*, deia, resulta esqueixada, deficient. És evident que l'autor volia proporcionar al seu llibre una idea d'unitat: en aquest sentit, quan obre el capítol que tanca el llibre, una mena d'epíleg, Kapuscinski escriu que «el viaje toca a su fin», o sigui que el mateix autor pensa el llibre com un viatge, i en alguna mesura, ho veurem després, sí que és un viatge, però com a unitat textual no va més enllà d'un cert itinerari, una elemental comunió temàtica. Vull dir que la coherència global del text es limita, i això en els capítols més ben travats, a un sentit de continuïtat cronològica, més o menys el·líptica, i en conjunt desigual: per exemple, els tres primers capítols mantenen una progressió gairebé narrativa —una idea de continuació temporal, espacial, temàtica—, relació que aviat s'esfuma no sols

entre capítols, sinó també entre paràgrafs, uns cops separats per la ratlla reglamentària del punt i a part, i molts altres cops escindits i quasi rescindits per tres línies en blanc, cosa que encomana un aire de desmanegament al text, una inconsistència que no acabes d'explicar-te a què ve ni per què.

No t'expliques, per exemple, per què tots els capítols tret de tres, els dedicats a Zanzíbar, Ruanda i Libèria, tenen una extensió gairebé calcada: nou, deu pàgines. Qualsevol podria dir: «home, perquè en aquests tres disposava de més material o més memòria i li van sortir lligats i més llargs». Sí, és clar, i no tindria gaire sentit dividir-los només per mantenir la norma de deu pàgines per capítol, oi? Aleshores, per exemple, perquè no reunia també els tres primers capítols en un de sol, o els tres següents, que també són una mateixa història sense solució de continuïtat: «Perdí el conocimiento. Cuando abrí los ojos vi una gran pantalla blanca»: semblen dues frases seguides, oi?, i ho són, però no estan vinculades per un raonable punt i seguit, sinó separades per un canvi de capítol: la primera és el final del capítol V, i la segona, el principi del VI. Pot semblar una ximpleria, i ho és, però sembla curiós que aquest llibre combini estrebades intenses entre capítols i paràgrafs que es donen l'esquena. Tot plegat podria tenir una explicació simple, que el llibre fos un recull de reportatges publicats abans en periòdics, però sembla que aquest no és el cas, que els textos són inèdits i escrits a propòsit del llibre.

Contra aquesta voluntat de dotar les dues dotzenes llargues de cròniques i reportatges d'*Ébano* d'una unitat textual que tampoc no li feia tanta falta, s'hi afegeix un altre factor de discontinuïtat: si els primers quinze capítols remetent sobretot als anys seixanta i en part als setanta, de cop et trobes que la «Conferencia sobre Ruanda» fa un salt als noranta, i de la dècada dels vuitanta, doncs ni ase ni bèstia en tot el llibre. No ho critico com una

mancança, eh, només dic que aquest silenci tampoc no ajuda a tenir la sensació de viatge de què parla Kapuscinski, sinó més aviat de trajectes.

Tot aquest vaivé espacial i temporal d'*Ébano*, d'un costat a l'altre de l'Àfrica, amunt i avall, uns anys més que uns altres, té una explicació que és també una justificació ben natural: el mateix autor, un reporter vocacional i exemplar que es dedica a fer la seva feina, a buscar més que a seguir les notícies, a explorar tots els racons dels conflictes i dels drames humans, d'un costat a l'altre del món, amunt i avall, com un nòmada, sense horari ni domicili. Si tens en compte això, llavors no costa gens entendre que aquest llibre, que reconstitueix la llarga, formidable peripècia africana de l'autor, reflecteixi la condició d'imprevist —i per això mateix irregular, fragmentari, discontinu, sovint accidentat, de vegades casual, però sempre absorbent— del viatge original, ben a prop de l'aventura pura i dura, lluny dels lamentables viatges programats.

El mateix autor, en la nota preliminar citada, després de recordar que va anar per primer cop a l'Àfrica el 1957, que hi ha viscut anys, i que després hi ha anat sempre que ha pogut, ho explica així: «viajé mucho. Siempre he evitado las rutas oficiales, los palacios, las figuras importantes, la gran política. Todo lo contrario: prefería subirme a camiones encontrados por casualidad, recorrer el desierto con los nómadas y ser huésped de los campesinos de la sabana tropical. Su vida es un martirio, un tormento que, sin embargo, soportan con una tenacidad y un ánimo asombrosos». En fi, una admirable aventura professional i humana, a la recerca d'una realitat crua, contradictòria, oblidada, fascinant.

Encara, finalment, un altre aspecte que augmenta la sensació de desconcert estructural de cada capítol: el vaivé sistemàtic del punt de vista del narrador, que tan aviat apareix en primer terme, cronista o protagonista de l'acció, com

es retira a la talaia d'historiador o d'assagista per ressuscitar la memòria sepulcrada o aparellar anàlisis i diagnòstics clarividents. Aquest vaivé del punt de vista arrossega una sensació d'anacronisme intermitent, vull dir que el temps i el lloc des del qual escriu l'autor es trastoca cada dos per tres, i si ara mateix et sembla que vius una crònica viva, dialogada i tot, en el paràgraf immediat arrenca un assaig històric o una reflexió política que, per qui busqui coherència textual, pot resultar desconcertant. Per exemple, hi trobes un capítol com «Anatomía de un golpe de estado» (p. 109-118) en què es limita a reproduir les notes que va prendre durant el cop d'estat de 1966 a Nigèria; un altre com «En África, a la sombra de un árbol» (p. 329-340) escrit gairebé només des de la memòria i l'erudició; o bé un tercer, «Habrá fiesta» (p. 168-176), que gairebé és un relat pur amb només una interferència expositiva en la narració.

En la majoria de capítols, però, Kapuscinski commuta o multiplica sense parar la seva proteica condició d'autor: de narrador a cronista, de cronista a protagonista, de protagonista a historiador o assagista..., canvis que es projecten de manera concreta en l'alternança contínua de temps verbals, del present al passat, d'una mena de passat (imperfets) a una altra (perfets) o una tercera (indefinites). Agafem un capítol qualsevol, per exemple el quart, «Yo, el blanco» (p. 42-50), i de seguida ens adonem d'aquesta diguem-ne heterogeneïtat característica de tot el llibre: el capítol arrenca amb un relat en passat, de seguida passa a l'exposició, el comentari i l'anècdota; després vénen quatre paràgrafs d'índole descriptiva i tres més de comentari per retornar a un relat en passat que, després d'una breu reflexió, encadena cinc paràgrafs més de relat.

Segons com t'ho miris, aquesta inconsistència textual, aquest vaivé entre gèneres o les commutacions del punt de vista

poden causar certa confusió que pot acabar en insatisfacció. Depèn de què hi busquis. Si t'esperes un text metòdic, ordenat, lineal, previsible, doncs malament rai. Ara, si el que hi busques és aprendre coses sobre l'Àfrica encara que la visió sigui fragmentària, intermitent, i entendre-les en la seva complexitat històrica —colonial, tribal—, però també des del testimoni directe i l'anècdota viscuda, aleshores aquest llibre t'enganxarà. I llavors entendràs que tot allò que segons com és un defecte del llibre, és sobretot la seva principal virtut, perquè Kapuscinski és una prodigiosa suma de periodista, historiador, assagista, polític i persona que en un sol text t'ofereix una perspectiva polièdrica, arrelada en el context i en la història, del món: una veritable ONG del coneixement, que tan aviat et serveix una classe mastegada d'història de l'esclavisme com et revela el secret del cementiri d'elefants o et fa saltar una llàgrima només amb un simple llapis (p. 243).

Quan deia abans que *Ébano* en alguna mesura també és un viatge —no un viatge lineal, ni ben bé literal, sinó més aviat un viatge amunt i avall, endins i enfora, físic i mental—, volia dir que sobretot és el viatge que Kapuscinski fa ara a través del mateix Kapuscinski o, més ben dit, a través de la seva llarga, moguda, compromesa, exemplar, experiència de reporter: **memòries d'Àfrica**. És en aquest sentit que crec que l'autor viatja, per retrobar els seus reportatges, les seves anècdotes, i ho fa des del testimoni i des de la memòria —periodista, cronista—, des de la reflexió que alimenten l'experiència i el coneixement —historiador, assagista—, des del ser solidari que mai no ha renunciat a ser, humanista, i per això en els textos es barregen tants gèneres i tan sovint, perquè Kapuscinski és un autor polifònic, savi de veus i mestre d'ecos. És en aquest sentit que *Ébano* és un viatge de Kapuscinski a través d'ell mateix, més

ben dit, la primera part d'un viatge, perquè l'autor prepara ja dos volums més de la mateixa mena, l'un dedicat a l'Amèrica Llatina, i l'altre a l'Àsia, que tancaran una trilogia, *Mapamundi*, i un viatge de quaranta anys de periodisme autèntic, lluny dels pobres oficinistes que es barallen amb teletips sense saber res del món i més lluny encara d'aquesta banda d'exe-

cutius de la informació que només viatgen amb taxi (pagat) i que han convertit el periodisme en un grandiloqüent safareig.

Francesc Burguet Ardiaca

Universitat Autònoma de Barcelona

Departament de Periodisme

i de Ciències de la Comunicació

AA.DD.

Universitat i periodisme. Actes de les jornades sobre continguts acadèmics i docència a la llicenciatura de periodisme

Universitat Autònoma de Barcelona, Servei de Publicacions;

Departament de Periodisme i Ciències de la Comunicació, 2000

El març de 1998 el Departament de Periodisme i Ciències de la Comunicació de la UAB duia a terme una iniciativa universitària que hem de qualificar, tal com estan les coses, de prou singular: celebrar unes jornades per tal de revisar com s'imparteix docència —amb quins continguts i amb quins mètodes— i per tal de debatre sobre el futur de la disciplina acadèmica dels estudis de comunicació i periodisme: quin perfil ha de tenir el professional, quines demandes presenta la indústria a l'acadèmia i, el més important, quina ha de ser l'actitud d'una universitat pública de qualitat davant d'aquestes demandes. Tot i que la iniciativa no tenia inicialment la intenció de parlar dels plans d'estudi, finalment va resultar inevitable trobar-hi força referències, que denoten fins a quin punt era —i és— sentit com un dispositiu pedagògic poc adequat per a la feina formativa de la facultat de comunicació. Hi aprofundirem més endavant.

Fa uns quants mesos, el Servei de Publicacions de la UAB, després d'un llarg procés de recollida de les ponències i de transcripció escrupolosa dels debats i taules rodones, va publicar finalment el llibre de les actes. Un llibre que ha estat rebut i saludat amb entusiasme més a fora

de la nostra facultat que no pas a dins, en un costum ja massa conegut de no valorar la feina ben feta pels de casa. En aquest sentit, és hora d'agrair l'esforç i l'encert als qui van organitzar aquelles jornades, el director de departament i promotor de la idea, Josep Lluís Gómez Mompert, i el vicedirector que la va impulsar, organitzar i dur a terme, Lluís Badia; cap dels dos, per motius diversos, no es troben ara a la Facultat —per bé que esperem comptar amb ells de nou ben aviat: tampoc no és tan gran el nostre capital intel·lectual i humà.

Efectivament, una nova llegida dels textos —ponències, comunicacions i actes dels debats— ens posen en guàrdia sobre el valor d'aquelles jornades i, sobretot, de les conclusions que se'n van extreure —i que ara, a les envistes del procés de reelaboració dels plans d'estudis, caldria tenir en compte. El context en què es van celebrar les jornades el març de 1998 és, de fet, el mateix amb què comptem ara: un moment de canvi en els usos i costums del gaudi mediàtic propiciat per l'aplicació de les tecnologies de la informació i la comunicació; també, lògicament, un moment de canvi en les rutines professionals. Finalment, un medi acadèmic, pel que fa a la docència de les disciplines